

Кобчинская Е.И., к. филол. н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ИМАГОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ НОВЕЛЛЫ ТАГАРА БЕН ДЖЕЛЛУНА «ДОН КИХОТ В ТАНЖЕРЕ»

В статье осуществлена попытка раскрыть имагологический потенциал некоторых культурных, урбанистических и театральных образов новеллы франко-марокканского писателя Тагара Бен Джеллуна в системе постколониального и “донкихотовского” дискурсов.

Ключевые слова: “донкихотовский дискурс”, интертекстуальные стратегии, историческая память, культурный диалог, постколониальная жанровая рецепция, урбанистический текст.

Kobchinska O., Candidate in Philology, Assistant Professor,
Institute of Philology, Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv

IMAGOLOGICAL ASPECTS OF TAHAR BEN JELLOUN'S SHORT STORY «DON QUIXOTE IN TANGER»

The article regards several imagological aspects within major cultural, urban and theatrical images of a novel by Franco-Moroccan writer Tahar Ben Jelloun, regarded within postcolonial and ‘Don Quixote’ discourses.

Key-words: ‘Don Quixote discourse’, historical memory, cultural dialogue, intertextual strategies, postcolonial genre reception, urban text.

УДК 821.161.2

Ковальчук К., студ.,
Институт філології КНУ імені Тарас Шевченка

МОТИВ ДОРОГИ У «ЖИТТІ І ХОДІННІ ДАНИЛА, РУСЬКОЇ ЗЕМЛІ ІГУМЕНА» ДАНИЛА ПАЛОМНИКА

У статті досліджуються особливості репрезентації мотиву дороги в середньовічному творі Данила Паломника «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена», висвітлюється питання про те, як саме у жанрі подорожжі автор виразив свої думки і почуття про Україну-Русь.

Ключові слова: Данило Паломник, «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена», жанр подорожжі, паломницька проза, мотив дороги.

Першою пам'яткою жанру подорожі у давній українській літературі є «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена» (XII століття) – середньовічна оповідь про паломництво автора Данила у Святу землю. Потому в літературі з'явиться багато «подорожніх» по різних святих місцях – до XVIII століття їх буде написано не менше п'ятдесяти. Але «Ходіння ігумена Данила», мабуть, було одним з найпопулярніших, адже з початку XII століття до нашого часу збереглося близько 150 його списків. Легендарний простір у «Ходінні» представлено в описі святих місць Сходу, де діяли герої християнської історії. У цій книзі читач може знайти також найцінніші поради і цікаві розповіді про Святу Землю очима людини з середовища перших давньоруських християн.

Для розуміння першого паломницького твору в українській літературі потрібно більш докладно розглянути біографію автора, оскільки «Ходіння» розкриває відображення дійсності через власне сприйняття життя самим Данилом. Твір цікавий і тим, що він є не лише детальним путівником для мандрівників. «Ходіння» Данила вміщує у собі багатовіковий досвід і розуміння русинами подій і оцінку учасників Священної історії, а також містить дані про обізнаність освіченість давньоруських книжників першої половини XII ст.

Таким чином, метою статті є розкрити особливості відображення мотиву дороги у творчості Данила Паломника, проаналізувавши особливості відтворення мотиву дороги у першому паломницькому творі української літератури «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена», показати, що мотив дороги в Данила Паломника мав глибоко символічний характер і символізував не лише рух фізичний, а й рух думок, вражень і духовного розвитку паломника.

Найбільш повним дослідженням про паломництво в літературі є монографія П. Білоуса «Українська паломницька проза: історія жанру». Разом із його книгою «Паломницький жанр в історії української літератури» (1997) це видання становить цілісне дослідження про писемні оповіді мандрівників до святих місць. Цю тему також досліджували В.Шевчук, Д.Чижевський, Д.Ліхачов, М.Возняк, М.Грицай, О.Сліпушко та інші.

Ми майже нічого не знаємо про ігумена Данила: як і всі давньоруські письменники, він був надмірно скромний, повідомивши читачам лише своє ім'я та сан: «Я, недостойний Данило, ігумен землі Руської, серед монахів усіх обтяжений гріхами багатьма, недосконалий в усякій добрій справі, спонуканий думкою своєю і неспокою своїм, забажав бачити святий град Єрусалим і землю обітовану... І очима своїми грішними я бачив усе те, що незлобивий Бог дав мені бачити, чого я й жадав багато днів у думках своїх» [5, 373]. До цього часу дослідники сперечаються про персону ігумена і про те, чи була його подорож у Святу землю простим паломництвом, чи він виконував дипломатичні доручення руських князів.

Цікаво простежити, як же просувався Данило. З Константинополя він кораблем попрямував до островів Егейського моря, відвідав Родос і Кіпр, де висадився і припав до святих мощів. Із Кіпру шлях лежав у палестинську Яффу, де Данило приєднався до групи паломників, що прямували до Єрусалиму. Тут ігумен оселився в монастирі святого Сави, який називається сьогодні лаврою Сави Освяченого в Єрусалимі. У цьому монастирі він прожив 16 місяців. Ченці прийняли руського ігумена привітно і щедро, супроводжуючи його по всіх святих місцях. Він ходив на річку Йордан і до Мертвого моря, був у Віфанії і Гепсиманії, Віфлеємі, Хевроні й Сіоні та інших місцях. Але найцікавіше те, що ігумен Данило був прийнятий самим єрусалимським королем Балдуїном I, який дозволив йому разом з загонами хрестоносців, що прямують до Дамаска, дійти до Галілеї і верхів'я річки Йордан. Таким чином, за 10 днів ігумен Данило зійшов на гору Фавор, побував у Назареті, Кані Галілейській, Кесарії, Самарії і звідти повернувся до Єрусалиму.

М. Бахтін стверджує, що «значення хронотопу дороги в літературі величезне: рідкісний твір обходиться без яких-небудь варіацій мотиву дороги, а багато творів безпосередньо побудовані на хронотопі дороги та дорожніх зустрічах і пригодах» [1, 248]. Герої, що переміщуються певною дорогою, рухаються не лише просторовою, а й етичною траєкторією, при чому перебування персонажу в окремій точці простору, а отже, й супроводжуючий його моральний стан розуміється як перехід у інший стан, відмінний від попереднього. Для такого героя, отже, принципово важливою є внутрішня еволюція. Простеживши за композицією «Ходіння», можна побачити, що в ній закладена ідея руху героя цією просторово-етичною траєкторією, а художнє мислення автора виражає просторове пересування і разом із тим – еволюцію внутрішнього стану оповідача, його моральний перехід від гріховності до святості. Такі форми руху тісно переплітаються, чим пояснюється те, що Данило унікав будь-якої характеристики дороги до Святої Землі й назад. Це, власне, і не було обов'язковим, адже увага паломника була звернена на опис святих місць, а оповідь композиційно обмежувалася лише частиною мандрівки, що стосувалася християнських святинь.

І на Русі, і в Європі паломники оголошувалися недоторканими, не підлягали світському суду, на час паломництва їх майно і сім'ї знаходилися під захистом церкви, вони звільнялися від боргових зобов'язань, а всім християнам наказувалося бути з ними гостинними. Але все це не рятувало «божих мандрівників» від нападів розбійників і сарацинів, бур і штормів, які топили кораблі, хвороб і каліцтв, отриманих у довгій дорозі, голоду, спеки або холоду. Ось що повідомляє руський ігумен про шлях від Єрусалиму до Йордану: «шлях той тяжкий вельми, і страшний, і безводний: високі-бо гори кам'яні,

і розбоїв багато, і грабують у горах тих і у нетрях страшних... Тут багато людей задихаються від спеки і гинуть, від спраги вмирають» [5, 375].

«Ходіння» Данила є вражаючим твором із погляду його топографічної означеності, адже автор супроводжує описи святих місць характеристикою відстаней між сусідніми містами. Наприклад, від Кіпру до Яффи налічувалося 400 верст, від Царграду до острова Род і звідти до Яффи – 800 верст. Такі дані були абсолютно достовірними й точними, тому ще деякий час люди послуговувалися ним як цінним довідником.

Свій шлях до Єрусалиму Данило відрховує від Царгорода, не обтяжуючи читачів поясненнями, як він дістався до Константинополя. Швидше за все, очолювана Данилом група рухалася за звичним для того часу шляхом, описувати який не було потрібно, – «із варяг у греки». У Константинополі Данило або не затримався, незважаючи на велику кількість святинь, або ж просто не став згадувати про це у своїй книзі. Зате він присвячує окрему главу місту Ефесу, нагадуючи, що тут знаходиться гробниця святого Іоанна Богослова, печера семи отроків і зберігається прах Марії Магдалини. Далі ігумен відвідує острова Хіос, Самос, Патмос, Родос. Не забуває також вказати, що тут два роки нудився чернігівський князь Олег Святославич, проданий у рабство половцями.

Нарешті Данило добирається до Яффи, традиційного перевалочного пункту для паломників, звідки вони починали мандрівку по Святій землі. Звідси – перший перехід у десять верст до церкви святого Георгія: «Шлях тяжкий вельми, й тісний дуже, і непрохідний – там-бо поганих сарацинів багато живе у горах тих (у полі тому сіл багато сарацинських), і напади чинять на горі тій страшній жителі сіл цих» [5, 383]. І ось Данило вже в Єрусалимі. Тут він зупиняється на подвір'ї лаври Сави Освяченого, де живе 16 місяців і знаходить, який став для нього гідом: «Мені ж, нікчемному, Бог дав чоловіка святого, і похилого віком, і освіченого дуже, і духовності сповненого, що жив у Галілеї тридцять років, а у святого Сави в лаврі – двадцять років, і той чоловік показав усе як є, святі книги вивчивши добре» [5, 383]. Руський ігумен докладно описує все, що бачить в Єрусалимі, Віфлеємі, Назареті, Єрихоні, Хевроні, Акрі та інших містах, описує річку Йордан, вказуючи, що «звірини там багато, і свиней диких незліченно, і гепардів там, на левів схожих, багато з обох боків Йордану» [5, 375]. Можна тільки дивуватися невгамовності Данила: він побував скрізь, де тільки можна, вклонився практично всім святим для християн місцях, виміряв Гроб Господній в довжину і ширину, щоб відвезти цю міру на Русь. А ще, як пише Данило, «Мені ж, нікчемному, Бог свідок, і святий Гріб Господній, і вся дружина, сини руські, що нагодилися мені того дня – новгородці і кияни: Ізяслав Іванович, Городислав Михайлович, Кашкичі та багато

інших, які можуть бути свідками мені у розповіді цій» [5, 386], а далі – «Бог тому свідок, і святий Гріб Господній, що в жодному із святих місць не забув я імен князів руських, і княгинь, і дітей їх, єпископів, ігуменів, і бояр, і дітей моїх духовних, і усіх християн ніколи не забував. У всіх святих місцях згадував їх, перш за все молився за князів усіх і потім вже свої гріхи замолював. І за те дякую благому Богові, що напутив мене, нікчемного, імена князів руських написати у лаврі святого Сави» [5, 388]. І при цьому не переставав описувати все, що його оточує, і все, що з ним відбувається.

До міста Віфлеєма Данило добирається під охороною сарацинів: «Старійшина сарацинський сам зі зброєю провів нас аж до Віфлеєма, і тими місцями всіма теж нас провів, а можна й не дійти до тих місць через іновірців: туди-бо приходять сарацинів багато і нападають у горах тих. І досягли ми щасливо святого града Віфлеєма, і поклонилися там Різду Христовому, і, як перепочили там, вирушили з радістю до святого града Єрусалима» [5, 380]. Чи не здається дивною така дивна турбота і хрестоносців, і сарацинів про дружину руських прочан?

Данило двічі побував на прийомі у короля Балдуїна I. Більше того, король надає російській ігумену неординарні знаки уваги. У Страсну п'ятницю «о першій годині дня пішов до князя того Балдуїна та поклонився йому до землі. Він же, як побачив мене, бідного, покликав мене до себе з любов'ю і спитав мене: «Що хочеш, ігумене руський?» Він знав уже мене добре і любив мене дуже: він – чоловік, сповнений благодаті, і скромний вельми, і не гордий анітрохи. Я сказав йому: «Княже мій, пане мій! Прошу тебе заради Бога і князів задля руських, дозволь мені, аби я поставив свою лампаду на Гробі святому від усієї руської землі!» Тоді він із піклуванням та любов'ю дозволив мені поставити лампаду на Гробі Господньому і послав зі мною чоловіка, свого слугу найкращого, до економа церкви Святого Воскресіння і до того, хто тримає ключ від Гробу» [5, 385]. Щоб прояснити ситуацію, треба додати, що коли хрестоносці захопили Єрусалим, то були вельми здивовані, знайшовши у храмі Гробу Господнього православних греків, оскільки були впевнені, що він захоплений мусульманами і християн там немає. Правда, вони недовго роздумували, що робити з православними ченцями і священниками: їх віддали анафемі й вигнали з храму, який з того моменту перейшов під контроль хрестоносців. Так що дозвіл поставити лампаду, дане ігуменові Данилу Балдуїном I, виглядає як вельми люб'язна послуга.

Наступного дня, у Велику суботу, ігумен Данило з самого ранку вже знаходиться на площі перед храмом Гробу Господнього, де «люди у тісняві великій та натиску заповнюють церкву ту, і палати всі заповнюються» [5, 385].

«І, як настала сьома година дня суботнього, підійшов Балдуїн-князь до Гробу Господнього з дружиною своєю, з домом своїм – і всі піші...Тоді князь Балдуїн дав наказ воїнам, і розігнали вони людей силою, і створили ніби вулицю аж до Гробу, і таким чином ми змогли пройти крізь натовп до самого Гробу...І звелів князь ігуменові святого Сави стати над Гробом зі своїми ченцями та православними попами. Мені ж, нікчемному, звелів стати високо, над самими дверима гробними, навпроти великого олтаря, щоб я міг дивитися у двері гробні. Двері ж ті гробні – усі троє – були запечатані, і запечатані печаткою царською» [5, 386].

Але і це ще не все. Руському ігумену було дозволено оглянути «Вежу Давида» – головну цитадель і арсенал Єрусалиму. Здається, король Балдуїн чомусь хотів продемонструвати Данилу надійність положення хрестоносців в Єрусалимі. Більш того, «пішов-бо Єрусалимський князь Балдуїн на війну до Дамаску шляхом тим до Тиверіадського моря...То взнав я, що хоче князь шляхом тим рушити до Тиверіади, то пішов я до князя того, поклонився йому і сказав: «І я хотів піти з тобою до Тиверіадського моря, аби відвідати святі місця всі біля Тиверіадського моря. Ради Бога, візьми мене, княже!» Тоді князь із радістю звелів мені піти з собою і відрядив мене до отроків своїх» [5, 381].

Завершивши свою нележку, проте надзвичайно цікаву мандрівку, ігумен Данило так благословляє кожного християнина, який посилається на Святе Письмо: «Хай же буде усім, хто шанує Святе Писання це з вірою і з любов'ю, благословення від Бога і від святого Гробу Господнього, і від усіх місць цих святих, хай приймуть дар від Бога порівну з тими, хто ходив до місць цих святих: блаженні, хто повірив побачивши, тричі блаженні, хто повірив не бачивши» [5, 388]. Адже: «Вірою-бо досяг Авраам землі обітованої» [5, 388].

І знову – Данилова скромність, стриманість і особлива набожність: «Бога ради, браття й панове мої, не засуджуйте недорозуму мого та невігластва мого. Хай же не буде у зневазі твір цей – заради мене, і Гробу Господнього, і заради святих місць цих. Хто з любов'ю прочитає, хай дар прийме від Бога, Спаса нашого Ісуса Христа. І хай буде Бог з вами навіки. Амінь», – цими словами закінчується «Хоженіє ігумена Данила» [5, 388].

Книг про паломництво до Палестини руськими мандрівниками було написано безліч. Але головною з них для нас все одно залишається «Житіє і ходіння Данила, Руської землі ігумена». Тому що він був першим з руських паломників, хто вирішив чесно, докладно і без вишукувань записати все, що він бачив і чув у своїй подорожі в Землю обітовану. І, здається, ніби в кожному наступному «Ходінні» або «Паломнику» можна відшукати відзвуки і відлуння цього самого першого оповідання про відвідування Палестини, що належить перу руського ігумена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / М.М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: Худ. лит., 1975. – С. 234-407.
2. Білоус П. Українська паломницька проза: історія жанру. – К. Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 1998. – 128 с.
3. Возняк М. Історія української літератури: У 2 кн. – Кн.1. – Львів, 1992.
4. Заболотский Н. Легендарный и апокрифический элемент в Хождении иг. Даниила // Рус. филол. вестник. – 1899. – № 1-2; № 3-4.
5. Сліпушко О. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К., 2001. – Т. I. – С.373-392.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2014

Ковальчук Е., студ.,
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

МОТИВ ДОРОГИ В «ЖИТТІ И ХОЖДЕНІИ ДАНИИЛА, РУССКОЙ ЗЕМЛИ ИГУМЕНА» ДАНИИЛА ПАЛОМНИКА

В статье исследуются особенности репрезентации мотива дороги в повествовании Даниила Паломника времен его путешествий в священные места. Раскрывается вопрос о том, как жанр путешествия помог непосредственно выразить свои мысли и чувства об Украине.

Ключевые слова: Данило Паломник, жанр путешествия, паломницька проза, мотив дороги.

Kovalchuk K., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv

THE MOTIVE OF THE ROAD IN «THE LIFE AND WALKING OF DANYLO, ABBOT OF RUS» OF DANYLO PALOMNYK

This article examines the representation of the motive of the road in the story of Danylo Palomnyk during his trips to holy places. It covers the question of the way the genre of travel helped the writer to express directly his thoughts and feelings about Ukraine.

Key words: Danylo Palomnyk, genre of travel, the prose of pilgrims, the motive of the road.